

GI DRUŠTVENO KORISNI RAD, autor deli na četiri veća podnaslova: Buržoaska shvatanja radnog vaspitanja učenika; Ideje socijalista utopista o radnom i proizvodnom vaspitanju učenika; Klasični marksizma o proizvodnom radu učenika; Karakteristike i smisao uključivanja učenika u proizvodni i drugi društveno korisni rad u pojedinim socijalističkim i kapitalističkim zemljama. Već u ranoj istoriji vaspitanja i obrazovanja bilo je zahteva za uključivanje učenika u rad i za radno vaspitanje. Međutim, organizovano radno vaspitanje i uključivanje učenika u proizvodni rad ističe se i praktično realizuje u periodu humanizma i renesanse, tj. na prelazu iz feudalnog u buržoaski društveni sistem. Njegov značaj uočavaju najistaknutiji predstavnici pedagoške misli, dajući mu u svojim praktičnim pokušajima i pedagoškim raspravama prvorazredno mesto. Komenski se nije posebno bavio ovim vaspitanjem, ali je isticao potrebu podsticanja dece na koristan rad. Njega slede Lok i Ruso, koji u radnom vaspitanju vidi potencijalne mogućnosti za oslobođenje od eksploatacije, nezavisnosti i slobode. Pestaloci je radno vaspitanje stavljao u isti red s intelektualnim i moralnim vaspitanjem. I pored uočavanja značaja ovog fenomena, ovi filozofi i pedagozi bili su ograničeni društvenim odnosima i htenjima svoga vremena. Zatim se iznosi značaj proizvodnog rada u projektima francuske buržoaske revolucije (Kondorse, Lepeletje, Lavoazje). Pojedini buržoaski teoretičari (Belers, Felenberg, Zalcan, Trape i drugi) isticali su proizvodni i drugi društveno korisni rad učenika prevashodno kao ekonomsku kategoriju. Kamen temeljac koncepcije socijalističkog vaspitanja položili su socijalisti utopisti, jer se njihov pedagoški sistem zasnivao, pre svega, na interesima proletarijata i bio je usmeren na poboljšanje društva u celini. Njihove ideje su prihvatili klasični marksizma, zasnivajući svoj koncept vaspitanja na dijalektičkomaterijalističkoj analizi društveno-ekonomskog razvoja. »Suštinska odlika njihovih zamisli je proizvodni rad kao osnova i sastavni deo formiranja svestrane, slobodne i stvaralačke ličnosti« (str. 45). Ovaj deo sadrži i analitički pregled konceptijskih i praktičnih rešenja svojstvenih vaspitno-obrazovnom radu u ovom području, kako u socijalističkim i nekim kapitalističkim zemljama, tako i u pojedinim zemljama u razvoju.

Poglavlje **KONCEPCIJA, PRAKTIČNA REŠENJA I TENDENCIJE PROIZVODNOG I DRUGOG DRUŠTVENO KORISNOG RADA UČENIKA U DOSADAŠNJEM SISTEMU VASPITANJA I OBRAZOVANJA U SFRJ** sadrži sledećih pet većih podnaslova: Proizvodni i drugi društveno-korisni rad kao izraz i deo opštedruštvenih napora na obnovi i izgradnji zemlje; Razvoj koncepcije o politehničkom vaspitanju i obrazovanju i prve izmene sadržine i karaktera proizvodnog i drugog društveno korisnog rada učenika; Proizvodni i drugi društveno korisni rad kao funkcija i osnova politehničkog vaspitanja i obrazovanja i pravci njegove realizacije; Usavršavanje i reafirmisanje procesa uključivanja učenika u proizvodni i drugi društveno korisni rad na politehničkim osnovama; Organizacija, oblici i metode uključivanja učenika u proizvodni i drugi društveno korisni rad. Gledano u celini, u ovom delu dat je retrospektivni razvoj koncepcije i puteva praktične realizacije proizvodnog rada u dosadašnjem sistemu vaspitanja i obrazovanja u našoj zemlji. Svima nam je poznato kako je izgledala naša zemlja posle oslobođenja. Uslovi za vaspitanje i obrazovanje bili su tada minimalni. Proizvodni rad bio je izraz i deo opštedruštvenih napora na obnovi i izgradnji zemlje i pretežno se ostvarivao u radnim akcijama, relativno uskim školskim okvirima, itd. Analizom dokumenata saveznih i republičkih organa, počev od 1952. godine, sagledan je razvoj koncepcije o politehničkom vaspitanju i obrazovanju. Zastojanje obrazovanja i vaspitanja za društveno-ekonomskim razvojem zahtevalo je i konkretne forme uključivanja učenika u proizvodni rad. Na osnovu školske i prosvetne dokumentacije, objavljenih radova i istraživanja, proučeni su pravci realizacije programa uključivanja učenika u proizvodni rad, a istovremeno su i osvetljene tendencije njihovog ispoljavanja u školskoj praksi. Analizom rezultata postignutih u ovoj oblasti vaspitno-obrazovnog rada, određenim brojem sopstvenih i drugih istraživanja obima i kvaliteta u ovom domenu, kao i proučavanjem društveno-ekonomskih uslova postreformskog perioda, izvedena su uopštavanja o formiranju savremene koncepcije uključivanja učenika u proizvodni i drugi društveno korisni rad« (str. 60). U isto vreme sagledani su i razlozi zaostajanja prakse u odnosu na koncepcijska i programska rešenja. Na kraju ovog poglavlja, na osnovu svojih i istraživanja drugih, autor prikazuje organizaciju, oblike i metode uključivanja učenika u proizvodni i drugi društveno korisni rad, iznoseći pri tom pozitivne i negativne rezultate posebno za osnovne škole, odnosno gimnazije.

Treće poglavlje nosi naslov **PSIHOLOŠKO-PEDAGOŠKI I DRUŠTVENO-EKONOMSKI EFEKTI UKLJUČIVANJA UČENIKA U PROIZVODNI I DRUGI DRUŠTVENO KORISNI RAD**. Mnogobrojni su uticaji koji se ispoljavaju u procesu proizvodnog rada. Oni se međusobno prepliću, dejstvujući istovremeno u više pravaca. U ovom istraživanju autor se odlučio za proučavanje nekih psihološko-pedagoških i društveno-ekonomskih efekata, smatrajući da oni imaju najveću vrednost za razvoj ličnosti i društva. Po autorovom mišljenju, u grupu psihološko-pedagoških efekata svrstavaju se: odnos proizvodno-radne aktivnosti i stavovi učenika prema proizvodno-radnim delatnostima; doprinos proizvodno-radne aktivnosti učenika razvoju interesovanja za proizvodno-radne delatnosti; uticaj uključivanja učenika u pro-

izvodne i druge radne delatnosti na formiranje pozitivnih svojstava i sposobnosti; aktivno učešće učenika u proizvodnji kao element upoznavanja, doživljavanja i razvijanja samoupravnih socijalističkih odnosa; odnos proizvodno-radne delatnosti učenika i nivoa i širine znanja i umešanja; doprinos proizvodno-radnih delatnosti formiranju marksističkog pogleda na svet.

Društveno ekonomski efekti obuhvataju: proizvodni rad učenika kao opšta, politehnička osnova profesionalnog rada; doprinos proizvodno-radnih aktivnosti funkcionalnosti usmerenog obrazovanja; uticaj proizvodnog rada učenika na njihova profesionalna opredeljenja; produkti proizvodno-radne aktivnosti učenika kao vrednosni i ekonomski činilac. Autor na osnovu opsežnih istraživanja iznosi značaj pojedinih efekata za proces obrazovanja. Između ostalog, on konstatuje da učešće učenika u proizvodnom radu obezbeđuje odgovarajuću osnovu za formiranje marksističkog pogleda na svet, podstiče na izgrađivanje samoupravnih socijalističkih odnosa, razvija interesovanje za proizvodno-radne delatnosti itd.

Poglavlje **FUNKCIJA I KARAKTERISTIKE PROIZVODNOG I DRUGOG DRUŠTVENO KORISNOG RADA UČENIKA U SAVREMENIM USLOVIMA** sadrži sledeće podnaslove: Naučno-tehnološka revolucija i proizvodno-tehničko obrazovanje; Odnos tehnološko-tehnološkog razvoja naše zemlje i proizvodno-tehničkog obrazovanja i rada učenika; Društveni preduslovi za realizaciju proizvodnog i drugog društveno korisnog rada učenika; Organizacija uključivanja učenika u proizvodni i drugi društveno korisni rad u uslovima našeg novog obrazovnog sistema. Proizvodno-tehničko obrazovanje je sastavni deo obrazovnog ciklusa, zato i ono podleže uticajima savremenih revolucionarnih dejstava, transformišući se u skladu s opštim naučno-tehnološkim i socijalnim tokovima. Upravo u ovom poglavlju autor želi da razjasni odnose između naučno-tehnološke revolucije i obrazovanja sa stanovišta sadržine i funkcije proizvodnog i drugog društveno korisnog rada. Na relaciji nauka-proizvodnja ispoljava se dvosmerni proces. S jedne strane, nauka dejstvuje kao faktor tehnološko-tehnološkog razvoja, ali je zato njen razvoj, s druge strane, uslovljen stepenom postignutog ekonomskog rasta i potrebama proizvodnje. U ovom poglavlju, kako konstatuje dr Beždanov (str. 12), »uspešno su utvrđena osnovna obeležja predstojeće i daljih faza naučno-tehnološkog procesa u našem društvu sa stanovišta razvoja tehnike, tehnologije i organizacije rada, što je od značaja za sagledavanje sadržine i funkcije proizvodnog i drugog društveno korisnog rada učenika, odnosno organizacije, oblika i metoda uključivanja učenika u ovaj rad«. Svoja razmatranja dr Damjanović završava razradom društveno-ekonomskih pretpostavki značajnih za uključivanje učenika u proizvodni rad i kojim modelima se organizuje njihovo uključivanje.

Na kraju knjige data je obimna literatura, preko četini stotine naslova, kao i registar imena i pojmova korišćenih u knjizi.

Knjiga dra Damjanovića dobro će doći svima koji se bave vaspitno-obrazovnim radom, kako nastavnici i metodici OT, studentima PA, tako i studentima pedagogije, koji čitajući ovu knjigu mogu sagledati značaj i ulogu radno-tehničkog vaspitanja kao jedne od komponenti formiranja svestrano razvijene ličnosti. Saznanja do kojih je autor došao temelje se na osnovama Rezolucije X kongresa SKJ o obrazovanju i značajna su za dalji socijalistički samoupravni preobražaj vaspitanja i obrazovanja.

u međuvremenu

STRANA KNJIZEVNOST

IZVORI I NOVI TOKOVI
(Beleška o savremenoj poljskoj književnosti)
MAREK VAVŠKJEVIĆ

1. Kad se govori o savremenoj poljskoj književnosti nije moguće zaobići datum od kojeg se začinje ova književna savremenost. Doduše, književna omladina nerado se vidi u ulozi kontinuatora bilo kojih kulturnih tradicija, polazeći od toga da je književnost upravo od nje počela. Ipak, nije moguće poreći to da savremena književnost, shvaćena kao kompleks pojava i dela koja govore istinu o današnjem svetu pomoću jezika današnjice, počinje negde oko 1956. godine. Političke i kulturne promene tog doba prouzrokovale su revolucionarne promene i u književnosti. To se dogodilo zahvaljujući mnogim piscima koji su se prepородili u svojim tada pisanim knjigama, a takođe — možda čak pre svega — zahvaljujući književnom začetku čitave grupe mladih, definisanih kasnije kao »generacija savremenosti«. U tom bujnom i plodnom periodu debitovali su oni koji su zauvek ušli u istoriju književnosti: Grohovjak, Bursa, Harašimovič, Brill, Drozdovski, Čič, ili malo raniji početnici — Šimborska i Novak; to su imena koja su dominirala tada, i danas. Start je bio glasan i buntovan — grupa okupljena oko časopisa

»Savremenost« beskompromisno je napala pisce za koje su smatrali da su klasični književnosti, suprotstavila im je ne samo polemičko-kritičke članke, pre svega poeziju koja je bila šok za tadašnjeg kritičara i čitaoca, vaspitane na klasičnim uzorima. Glasan spor između svetlog i veoma snažno s avangardom povezanog Julijana Pšiboša i grupe mladih, spor o »turpizmu«, trajao je nekoliko godina. Promene polovinom pedesetih godina prouzrokovale su i to da se književnost otvorila prema drugim, a ne dosadašnjim, književnim uzorima; poljska književnost, vekovima težeći ka francuskoj tradiciji, upila je, do tada tuđe za njeno podneblje, književne tradicije engleskog jezičkog područja. Sve je to prouzrokovalo radikalnan preporod jezika i forme, pa su se te promene najizrazitije odrazile u poeziji. Nije prvi put, uostalom, u historiji poljske kulture, da je upravo poezija bila činilac avangardnih promena.

Malo kasnije startovala je nova grupa mladih pisaca. »Onijentacija Hibridi« — jer je o njoj reč — nije imala tako izrazito određen idejno-umetnički program, ali sigurno je bila svojevrsna konstelacija imena značajnih za poljsku književnost. Početak šezdesetih godina je upravo doba kad su začeli delatnost takvi pesnici kao što su Gonšorovski, Gužanjski, Żernicki, Bordovič, Jeżina, Vaškiewiç ili Markiewiç. Teško je govoriti o umetničkom zajedništvu te grupe — možda je ovu činjenicu prouzrokovao nedostatak vlastitog časopisa; imalo je to i svoje dobre strane, jer je »Onijentacija« veoma ozbiljno tretirala svoju društvenu ulogu objavljujući na desetine almanaha, organizujući priredbe i susrete koji su nesumnjivo dozvolili širokoj javnosti da sagleda drukčije probleme savremene književnosti. Nisam u stanju razmotriti sve tendencije, pravce i pojedine suverene umetničke pojave, ali pro domo sua moram spomenuti tok koji je bio označen kao »neoklasičizam« — veoma snažno inspiisan mediteranskom kulturom. Taj tok su tada reprezentovali Jaroslav Marek Rimkiewiç, Jeży Valenjkak, Jeży Pšibiłski i pisac ovih redova, a kasnije su akceptovali umetničke premise pravca još takvi pesnici kao što su Bohdan Żadura ili Bronisław Maj. Kao pravac koji se može posebno izdvojiti treba spomenuti još kontinuitet autenticizma — pravca snažno povezanog sa seljačkom kulturom, čiji je predratni tvorac i teoretičar bio Stanisław Cennik.

Uopšteno govoreći, šezdesete godine nisu ponovile istoriju dvadesetogodišnjeg perioda između dva rata, u kojem su dominirale književne grupe koje su imale vlastiti idejno-umetnički program i koje su imale na raspolaganju svoje časopise i svoje sfere uticaja. Ta novija istorija poljske književnosti ipak je samo istorija »pojedinih pisaca«. Bez obzira na privremenu pripadnost određenim grupama, ovde treba pre svega govoriti o razvoju književnih ličnosti koje su na očevidan način uticale — i još utiču — na oblik savremene književnosti. Još je uvek neosporna njihova uloga. Značajna i veoma bitna su lingvistička traganja Timoteuša Karpoviča. Odavno nije bilo u poljskoj književnosti ličnosti tako osobene kao što je Miiron Bjaloszewski. Isto se može reći i za takve stvaralačke ličnosti kao što su Śimborska, Nowak ili Herbert. No, nije moguće mimoići u tom periodu stvaralaštvo pisaca starijih generacija — nečuveno aktivnog Julijana Pšiboša ili Jaroslava Iwaškiewiča — koji se stalno preporučuju i iznenađuju svoje čitaoce i kritičare novim glasom iz skoro svake knjige pesama, proze ili eseja. U tu zapletenu i raznovrsnu književnu situaciju potkraj šezdesetih godina i početkom sedamdesetih, veoma snažno je ušla generacijska formacija »Novi talas«. Pesnici, prozaisti i kritičari okupljeni najpre oko Krakovskog dvonedeljnog lista »Student«, istupili su odmah sa spisikom prigovora na račun poljske književnosti (ciklus kritičkih skica, a kasnije knjiga Kornhauzera i Zagajevskog »Svet nepredstavljen«) i s definicijom svog pojmovanja uloge i zadatka savremene književnosti.

Čovek-društveno biće — govorili su »novotalasovci« — najdublje zapleten u zavisnosti i konflikte današnjeg sveta, podvrgnut je neprestanim problemima manipulacije, stalno je izložen opasnosti, od civilizacije i društva. Književnost mora da se prihvati uloge »predstavljanja sveta ponovo«, treba da govori svom čitaocu, koji je homosocius, njegovim vlastitim jezikom, jezikom diskurzivnim, govorom radnja ili štampe. Promenile su se osećajnosti i svest čitaoca, koji je istovremeno junak književnog dela, dakle, mora, odbacujući dotadašnja iskustva, da se prilagodi novoj situaciji, jer to je upravo jedina njena šansa da bi postala istinoljubiva, dakle, jedina šansa realnog postojanja. Značajno je — a to je za poljska iskustva sasvim obično — da se taj ukratko opisan program najizrazitije realizovao u poeziji, zatim tek u kritici i publicistici, a najslabije u prozi. Vodeći pesnici toga doba bili su Jeży Gużanjski, Jaroslav Markiewiç, koji je debitovao u grupi »Onijentacija Hibridi«, ali isto tako i njihov vršnjak Kšištof Karasek, spomenuti Kornhauzer i Zagajewski, te grupa Krakovskih pesnika sa Stanisławom Stabrom na čelu.

Formacija »Novog talasa« završila je svoju bujnu delatnost iznenađujuće brzo. Još izvesno vreme pojavljivale se zbirke pesama-posmrćadi ovog perioda, još su se pojavljivale i knjige proze teoretičara ovog pravca, koje su slabo ili neodređeno realizovale teoretske zahteve te grupe. Još i danas se kritičari pozivaju na iskustva i knjige ove formacije. Ali, mladi književnici koji su debitovali kao naslednici »novotalasovaca«, bili su u opoziciji prema njihovim iskustvima, dijagnozama i receptima. Na

više ili manje uspešan način realizovali su svoje pravo na mišljenje da upravo s njima počinje nova umetnost.

Književnost nije istorija postojanja književnih grupa, ona je jednostavno zbirka knjiga i intelektualni pokret koji ponekad izrazito nastupa kao »promocijski« pokret, koju stvaraju upravo stvaralačke grupe, grupe koje se ponekad suprovstavljaju zatečenim književnim formacijama i pokušavaju lansirati svoj pogled na svet. Zato, završavajući svoj »stoljnu uvod« u taj površan opis poljske savremene književnosti, nteo bih spomenuti još jednu formaciju čije je zasluge sada teško oceniti, ali koja je preko svojih teoretskih nastupanja i manifesta, a u nekomko objavljenih knjiga, izazvala veliko interesovanje i prilican estetski rezonans. Govorim o nedavno raspustenoj gđanjskoj grupi »Zajedništvo«, njenim geslima polifonske poezije i »novoj plivatnosti«. Njeni glavni predstavnici spadaju u najmlađu stvaralacku generaciju, zato ću ih spomenuti u delu u kojem ugovorim o sadašnjem trenutku poljske književnosti.

2. Kako se oseća savremena mlada književnost? Kako izgleda njena društvena egzistencija? Sta joj pomaže, a šta je sprečava u razvoju?

Trebalo bi, zapravo, početi od veoma bitnog problema, od uslova književnog debija. U Poljskoj se pojavljuje godišnje oko 50 prvih knjiga poezije. Skoro je isti broj proznih debija, te reporterskih i — veoma retko — kriičkih. Sto novih pisaca koji ulaze svake godine na tržište veoma je mnogo. Glavna specijalizacija dve velike izdavačke kuće su upravo debiji. Bar pet drugih salje na knjižarsko tržište debitantske serije od nekoliko desetina knjiga. Nastala je paradoksalna situacija, čija je paradoksalnost u tome da je lakše objaviti knjigu nego objaviti neko delo u ozbiljnom opštepoljskom časopisu. Sistem stipendija obuhvata skoro polovinu književne omladine. Mnogo se iz godine u godinu poetski festivali, sesije, simpozijumi, turniri i takmičenja, dodeljuju se desetine manje ili više značajnih nagrada. Izdavačke kuće, časopisi i omladinske organizacije organizuju seminare za mlade autore. Pojavljuju se knjige finansijski potpomagane od strane odseka za kulturu opština, sindikata, domova kulture i raznih preduzeća. U područje književnosti ulaze nove generacije mladih ljudi — obrazovanih, načinitanih, osetljivih, brižljivo pripremljenih za pisanje. Pored svega toga, neprestano se razleže hor žalbi na mladu književnost. Spisak tih zamarki ne menja se već godinama: da nije dovoljno zadubljena u društvenu stvarnost, da se često bavi sporednim stvarima, da previše veruje u vlastite — iz nje same proistekle — izvore inspiracije. Zamera se nastupajućoj generaciji da užurbano podleže procesu profesionalizacije, što je lišava mogućnosti da pridobije prava životna iskustva koja će kasnije dati rezultate u književnosti.

Taj spisak prigovora — a on bi se mogao i produžiti — nalsanja se veoma često na obične nesporazume, a ponekad na stvarne nedostatke i mane mlade književnosti.

Sistem zaštite mladih pisaca veoma često ih vodi ka lišavanju vlastite volje — a to je istina. Istovremeno nije dosledan, jer obezbeđujući mladima uslove egzistencije, često ih napušta na valda najtežoj i najvažnijoj etapi za njihov dalji razvoj — na putu između prve i druge knjige. Istovremeno, kritičari i izdavači — ili bar jedan deo njih — očekuju od mladih pisaca knjige koje protizilaze direktno iz tradicije 19. veka, npr. realističkih romana s tradicionalnom radnjom, s galerijom izrazitih ličnosti, dramskom linijom i poentom... Kad se govori o premlalom društvenom angažovanju mladih pisaca, o tome da se retko bave tom najvažnijom problematikom — zaboravlja se istovremeno da ih je sistem nežne zaštite lišio mogućnosti da isteknu autentična iskustva. Mnogo godina najznačajniji pravac u poljskoj prozi bio je tzv. seljački pravac. Ali, stvaraju ga ljudi s autentičnom biografijom, koji se, čak i kad žive u velikom gradu, ne iskorenjuju, ne prekidaju veze s mestima svog rođenja. »Gradski pisci« — pre svega mladi — lišeni važnih životnih iskustava, biće primorani da pišu dela »iz sredine«, romane »s ključem«, ili će penetrirati sredinu društvene margine. Pravac tzv. crne proze dovoljno snažno deluje na maštu da ne mora proizvoditi kopirante i epigone. Poezija koja je izgubila poverenje u svoju uticajnu moć i koja nema odjeka kod čitalaca (mali tiraž zbirki pesama), pokušava uz pomoć intimnog razgovora dopreći do male grupe primalaca, govoriti im nežno i privatno. Čudna stvar: prvi put od davnih vremena poezija neće da animira javnost, ne pokušava da ruši tradiciju i šokira novostima. Može se valda reći da je odustala od jednacine »mlada — znači nova«. Želi da govori jezikom razumljivim za sve, želi izazivati intimno ganuće, želi da koketira s javnošću, da joj se sviđi. Mlada poezija kao da se gnevi na čitaoce: neće da priča fabule, više voli da deluje na njih jezikom magnetofonske trake, fotografiskom registracijom događaja i činjenica.

I još jedan paradoks. Mlada kritika je osvojila skoro sve književne časopise. »Stari« se udubljuju u teoriju i istoriju književnosti i retko se iskazuju na aktuelnim temama. Pored toga, upravo oni, i samo oni, znaju lansirati nove pojave i nova imena. Mlada kritika — tako se čini nije u stanju da poveruje u svoju snagu, ne prati svoje vršnjake i previše često ne nalazi s njima zajednički jezik... Možda i zbog toga što se ne zna sama lansirati, jer je zauzeta registracijom svakodnevnih i obi-

čnih pojava, i retko se odlučuje za velike sinteze i precizne analize. Mlada književnost ulazi, dakle, u čitalačku cirkulaciju s poškoćama. Ipak, to radi neprimetno i sistematski.

3. Situacija u poeziji razlikuje se danas principijelno od one iz šezdesetih ili početkom sedamdesetih godina. Dešava se to iz nekoliko razloga. Čini se da se upravo na području književnosti najtačnije može primetiti proces policentralizacije kulture. Prilično je iznenađujuće da snažni centri nastaju tamo gde je do sada bila devičanska zemlja. Taj proces nije naklonjen formiranju dominirajućih tokova i pravaca. Prestali su se pojavljivati programi i poetski manifesti — zamenjuju ih sada jednostavno knjige poezije, sama poezija. Može se, dakle, smatrati da je to svojevrsna reakcija na višak programa koji su nastajali u prethodnim periodima.

Jedna od važnijih pojava savremene mlade poezije je pravac u kojem deluje grupa krakovskih pesnika i koji je uspešan kontinuitet izvesne autentične struje poljske kulture. Ovi pesnici uneli su u poeziju uverenje o stvarnoj vrednosti egzistencije, otvorenoj za tradicionalne vrednosti: iskrenost, gostoljubivost, dobrota, odanost vlastitom rodolovu. Toplim, ponekad idiličnim slikama provincijskog života ne razbijaju stereotipnosti, radije naglašavaju njihovu trajnost u sadašnjim društvenim strukturama. Ne beže od banalnosti koja se brani ironijom, govore običnim, svakodnevnim jezikom. To je zajednička crta poezije Juzefa Barana, autora već četiri knjige poezije, Adama Zemanina i malo mlađih Ježega Gizele i Andžeja Važehe.

Svojevrsna suprotnost tom pravcu je stvaralaštvo gđanj-skih pesnika, koji se veoma često bave i teorijom poetskog jezika i — u izvesnom smislu — »programiranjem poezije«. Vladislav Zavisovski, Zbignjev Joahimjak, Ana Čekanović, a takođe u izvesnoj meri Stanislaw Etsen-Tempski, Valdemar Zjemnicki i Aleksander Jurevič, bave se poezijom koja izaziva više konverzije: daje prednost lirici »nove privatnosti«, lirici subjekta koja se nadovezuje ponekad na simbolizam.

Grupe postoje kratko vreme. Pesnici koje okupljamo u izvesne konstelacije da bismo olakšali opis, deluju zapravo osamljeno i nezavisno su od uzajamnih uticaja. U svakom slučaju, tako se može reći za stvaralaštvo vrocavskih pesnikinja Ursule Benke ili Ane Janko (ova 25-godišnja pesnikinja je već objavila tri knjige poezije). To isto se tiče i poezije Mire Kuš, Tomaša Jastruna (sina istaknutog pesnika) ili pesnika valjda najviše usamljenog u svom bolnom opsesijskom stvaralaštvu — Česlava M. Šcepanjaka.

Nedostatak zajedničkih generacijskih doživljaja diktira ovo izdavanje na individualne stvaralačke stavove. Da li je to loše ili dobro? Verovatno — kao i uvek, uostalom — to će vreme pokazati. U svakom slučaju, već godinama u Poljskoj nije bilo toliko debitanata na ovako visokom nivou.

Najživlje interesovanje kritike prati mladu prozu u kritičkim postulatima — kao što je već bilo rečeno — ipak se pojavljuju mnoge nedoslednosti koje proizilaze iz toga da se književnosti pripisuje njena devetnaestovekovna pozicija sred lepih umetnosti. U vreme masovne kulture, književnost je isto postala elitna razonoda i zato ne može da se realizuje na osnovu uzora iz prošlog veka. Kritičari-entuzijasti mlade proze očekuju, međutim, da se u njoj izvrši umetnička revolucija. Posebno značajne, dakle, polaze u formalna istraživanja i zahtevaju novatorska formalna rešenja. Mladi autori pristaju na te postulate, ali ih tretiraju na individualan način i odatle rezultati koji se teško sistematišu, mada, naravno, daju utisak raznovrsnosti i bogatstva. Taj utisak produbljuju pokušaji čiste kreacije, pored pokušaja reponterskog zapisa stvarnosti. Jezičke stilizacije, koje više puta svedoče o svesnom maistorstvu, pored pokušaja svesnog udaljevanja od književnog jezika. Uzimanje primera iz tradicije — čak stilskih uzora — pored konišćenja jezika izvan značajne kulture.

U poljskoj mladoj prozi sedamdesetih godina mogu se izdvojiti tri glavna pravca. Prvi — pravac realističke proze, koja ipak koristi sva nova formalno-jezička rešenja. Drugi — osnova mu je u opisu stvarnosti preko notacije jezika. Treći — specijalizuje se u stvaranju svetova fikcije, u psihološkoj analizi pojedinca i ličnosti.

U pravcu realističke proze valja spomenuti Mihala Jagjelu, autora pripovedaka i romana, koji se u »Hotelu kategorije lux« prihvatio ambicioznog pokušaja da obnovi politički roman snažno nadovezan na savremene poljske uslove. Ana Bojarska, u romanu »Lak«, pokušava da reši drame ljudskih stavova. Gabrijele Gurska, polazeći od uverenja da je »proizvodni« roman bio prerano kompromitovan, bavi se u svojim knjigama upravo ovom tematikom, koju uspešno povezuje s problemima društvenog unapređenja mladog čoveka sa sela. Valja još spomenuti pripovetke Mareka Harnija, Romana Lisa (autori žive daleko od velikih centara), te prozu debitanta Jana Riboviča, koja se pokazala velikim otkrićem. Druga mijansa ovog pravca je proza zainteresovana za egzotiku društvene margine, lopova, lumpova, ljudi bez određenog mesta u društvu. Najveću popularnost uživaju knjige Andžeja Pastuška, ali taj pravac nema mnogo sledbenika.

Neki kritičari smatraju da najznačajnija proza nastaje u krugovima stvaralaca zainteresovanih za mogućnosti jezika. Ovi pisci kao da, paralizovani anonimnošću jezika u velikim gradskim centrima, tretiraju svoju književnu radionicu kao mehanizam koji služi za zapisivanje događaja, ponekad očajno običnih i banalnih. Jezik — prema njihovom mišljenju — najbolje

izražava smisao sveta, jer upravo preko ovog »medija« govori stvarnost. Rišard Subert u svojim knjigama »Trenta tre« i »Gospodica Ljiljanka« pokušava verno da predstavi jezik i svest primitivnih ljudi. Sličan pokušaj imamo u najglasnijem debitantskom romanu prošle godine, »Baladi o Janušeku«, čiji se autor, Slavomir Lubinski, prihvata rekonstrukcije svesti obične žene, rekonstrukcije iz koje dovoljno proizilaze mnogo uopštenija mišljenja — uz pridodate izvesne društvene dijagnoze. Romani Juzefa Lozijskog »Paroksisizam« i »Pankrator« proširuju krug interesovanja tog pravca proze — pokušavaju definisati društvenu i kulturnu situaciju tipičnih predstavnika mlade generacije, oceniti autentičnost ličnih uzora ove generacije.

U pravcu koji bi se mogao, uz određenu dozu umerenosti, nazvati oniričkim, treba spomenuti ime Mareka Soltiška, pisca veoma plodnog, koji u svojim knjigama napušta stvarni svet u korist kreacije grotesknih i fantastičnih svetova. U tom je pravcu i stvaralaštvo Zbignjeva V. Frončaka »Tamo, kuda vozovi idu retko, ili možda uopšte«, ipak uz primedbu da se izvori njegove proze najčešće nalaze u savremenom načinu ponašanja, običajima, i da ga apstrahuje i dovodi do apsurdnih situacija. Donat Kirš u »Lišču croatoan« daje pokušaj rekonstrukcije prošlog vremena, vodi prustovsku ekspediciju od izvora vlastite ličnosti. U romanu Anatola Ulmana »Cigi de Montebazon« srećemo se sa zanimljivim pokušajem apstrahovanja činjenica iz poslednjeg rata, gledanog očima dečaka od nekoliko godina.

To je samo pregršt problema koji muče savremenu poljsku književnost, i jedva nekoliko imena koja su za nju značajna i koja mnogo obećavaju. Ona će biti verifikovana kad prođe izvesno vreme. Dosad sve ukazuje na to da će to biti korisna verifikacija.

4. Pišući ova skraćena mišljenja o mladoj poljskoj književnosti, svestan sam pojednostavljevanja i previše brzih proročanstava. Ipak, čini se da novi tokovi, koji ulaze u široku struju savremene poljske književnosti, obogaćuju je do sada neslućenim vrednostima. Iz velikog broja stavova, orijentacija i pravaca uvek proizilaze pozitivni umetnički rezultati.

S poljskog preveo: Đorđe Sudarski Red

O JEDNOJ MERI ZA JEDNU MERU

(Zapis o pozorišnoj kritici*)

Ježdimir Radenović

Polazna tačka u pozorišnoj kritici Ognjena Lakićevića, je, bez sumnje, antropološka: u vrednosnoj hijerarhiji anatomije pozorišnog dela i svega onoga oko njega, on je nastojao da, pre svega, odredi ulogu i položaj glumca u odnosu na ono što bi glumac prema koncepciji autora trebalo da bude, ali i onog što bi glumac po sili svoje individualne, estetičke koncepcije i koncepcije pozorišnog mehanizma, normi i tradicije, morao da bude. Ovde ostavljamo po strani kontradikcije vrednosnih planova (pozorišta, glumca i autora), ali zato utvrđujemo da je ova kritika jedna od retkih koja je jasnim, oštirim, ali i argumentovanim stavovima, te planove razgradila i afirmisala, afirmišući stavove a ne dileme koje se u tim odnosima, najčešće, pojavljuju. On, očigledno je, nije želeo da u fenomenu pozorišta sledi vanpozorišne fenomene, kao što to savremena pozorišna kritika, s časnim izuzecima, sledi, suprotstavljajući pozorišnim normama književne i druge norme od kojih se ne vidi scena, a ni glumac na njoj. I zaista, u ovoj su se kritici glumac i njegov kritičar mnogo puta našli u ulozu (meta) pozorišnih majstora, spajajući pokidane delove dramske misterije s merom i razumevanjem, utirući na taj način put čitaocu prema izvesnoj objektivnoj interpretaciji igranog dela.

Nastale u periodu između 1963. i 1967. godine, pozorišne kritike Ognjena Lakićevića su se odmah izdvojile izvanrednim osećajem za pozorišnu celinu, prihvatljivu i za »unutrašnju« i za »spoljašnju« projekciju pozorišne kreacije i iskustva. Ne interpretirajući estetičku igru u zamršenom dramskom laboratorijumu kao prevashodni put ka dramskom izrazu, Lakićević je nastojao da u toj pozorišnoj celini sagleda najpre strukturu mehanizma drame, a tek zatim ono što je dramsko u toj strukturi (ukoliko, naravno, ovaj poduhvat ne isključuje funkciju književne interpretacije toga i u pesničkom, ne samo pozorišnom delu, komplikovanog kontrapunkta). U ovom nastojanju naročitu ulogu je odigrala činjenica da je on posedovao izvesno pesničko iskustvo koje mu je pomoglo da izvesne »opšte stavove« imaginacije prenese u komentar imaginacije scenske strukture i izraza. Značaj toga iskustva je više nego očigledan i u nužnoj je vezi s kritičarskom realizacijom »pesničkog« u pozorišnoj anatomiji dramskog dela. S druge strane, Lakićević je pozorišnu kritiku shvatio i kao moguću potrebu za autentičnim kulturnim identitetom, čime je automatski isključena mogućnost kritike pozorišne nerealnosti u kojoj je cilj umetničkog dela, u stvari, cilj-vodilja.

Preciznije i potpunije ispunjavanje modela kritike kao kritike pozorišne celine i pozorišne kreativne celovitosti, potpomognuto je u Lakićevićevom slučaju još i činjenicom da je pozoriš-

* Povodom knjige pozorišnih kritika MERA ZA MERU Ognjena Lakićevića, izd. »August Cesarec«, Zagreb.